

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ

Уређује
А. БЕЛИЋ

уз сарадњу

д-ра *Алексића Радомира* (Београд), д-ра *Вуковића Јована* (Сарајево), *Конеског Б.*
(Скопље), д-ра *Нахшигала Рајка* (Љубљана), д-ра *Скока Пејра* (Загреб),
д-ра Рамова *Франа*, д-ра *Стевановића Михаила* (Београд),
д-ра *Томановића Васе* (Скопље), д-ра *Храсте Маша* (Загреб)

ХИХ КЊ. 1—4

БЕОГРАД
1951—1952

НЕКЕ ОСОБИНЕ ЊЕГОШЕВА ЈЕЗИКА

Језик Његошев је у цјелини врло занимљив. И његово свестрано проучавање било би од великог значаја, како за лакше и потпуније разумијевање пјесникових дјела тако и за нашу науку о језику. Својим радом *Прилози проучавању Његошева језика* (Библиотека Јужнословенског филолога бр. 3. Београд 1930) Д. Вушовић је отпочео овај користан и захвалан посао. И огромна је штета, поред осталог и за само ово питање, што је Вушовићева прерана смрт, а прије ње вишегодишња његова болест, овога даровитог и одличног познаваоца Његоша на неодређено вријеме одложила извршење једног изванредно значајног културног и научног задатка.

Иако унеколико имају карактер почетништва — а ово је и стварно био један од првих његових научних радова — Вушовићеве Прилози ће корисно послужити свакоме ко се буде прихватао проучавања Његошева језика и тумачења његове поезије. У њима су забиљежене и класификоване све карактеристичније особине Његошева језика, а многим је дато и тумачење у односу на народне говоре пјесникова завичаја, понегдје и у односу на руски језик, па и на језик Његошу савремених српских пјесника, који су могли имати утицаја на њега. Не може се, истина, рећи да су свагда дата најсрећнија и потпуна објашњења тих питања. То уосталом ни сам Вушовић није мислио, па је свој рад скромно назвао прилозима. А највећи недостатак овога рада је, по моме мишљењу, то што Вушовић у њему Његошеву језику није пришао као пјесничком језику, па је дао само његову доста суву фонетско-морфолошко-синтаксичку анализу. Његош је, међутим, био прије свега и изнад свега пјесник, дакако — и у своме језику. О томе се у овоме послу морало и мора водити рачуна. Истина је да је Његош свој велики пјеснички дар изразио у формама које је Вушовић анализирао, али је исто тако тачно да су многе од тих форми код Његоша онакве какве јесу баш зато што се велики

пјесник кроз њих изражавао. Ове двије чињенице су међусобно тијесно повезане. И као што су свакоме ко хоће да разумије Његоша пјесника потребна и језичка објашњења каква се могу наћи у Вушовићевим Прилозима, тако исто сваки испитивач Његошева језика увијек мора имати на уму све пјесничке елементе који су код Његоша могли условити ову или ону језичку форму. Без тога ће тешко моћи да објасни било коју појединост.

Ово не значи да је Његош своје пјесничком стилу и законитостима ритма својих стихова жртвовао све остало, па произвољно мијењао облике и начин изражавања народног језика на коме је углавном писао. Ако је то каткада и чинио, он се наслањао на језик неких ондашњих српских пјесника и, што се употребе ријечи тиче, још више на руски књижевни језик, мада је и онда настојао да и тим ненародним језичким елементима колико-толико дâ народни карактер. Управо, за каснија Његошева дјела, за Горски вијенац и Шћепана Малог, с разлогом се може рећи да су и по језику потпуно овог карактера. А ако се код понеке личности ових дјела, код Владике Данила, рецимо, код Игумана Стефана, Владике Саве и др., среће и по који русизам као знак њихове „учености“, — то није много више него што би се могло наћи и код данашњих писаца. У ранијим Његошевим дјелима, у Слободијади и већини његових мањих пјесама, и нарочито у Лучи микрозма, има више рускоцрквених елемената, али у главном само у области рјечника. Па ипак се и за ова Његошева дјела може рећи да су испјевана на народном, а не на славеносрпском језику, којим су још писали скоро сви остали наши пјесници онога времена. Његошев народни језик, истина, није онај исти језик на коме је писао Вук Караџић, већ је то језик пјесникова родног краја — старе Црне Горе и сусједних области. Али се код Његоша често наилази и на замјену дијалекатских облика облицима Вукове „опћените“ правилности. Да ли да употреби дијалектизам или ријеч, облик и израз књижевног језика, код Његоша је свагда одлучивао поетски моменат. Он је увијек тражио језичка средства која одговарају дубини мисли и јачини пјесничких осјећања, као и законитостима ритма његових стихова. И кад их није налазио у говору свога краја, у језику народних пјесама или Вукове прозе, он их је, како рекосмо, узимао и из руског језика, па, додуше врло ријетко, и из језика српских пјесника првих деценија XIX вијека. И у томе, прије него у ма чему другом, ваља тражити објашњења многим особинама Његошева пјесничког језика.

Његош, разумије се, свуда даје првијенство дијалекатској форми и изразу, иако код њега скоро никада нећемо наћи оно што је искључив дијалектизам одвећ уско локалног карактера (нигдје, или готово нигдје, рецимо, у Његошевим дјелима нема примјера за изговор *жл*, *шл*, и *жн*, *шн* мјесто *зл*, *сл* и *зн*, *сн*, чиме кипти Милутиновићева Дика црногорска).

Његош, између осталог, у ријечима гдје *-ал* на крају, послје давно извршене гласовне промјено *л* у *о*, у резултату асимилације и сажимања у говорима црногорским даје *â*, — обично има овај завршетак, као у примјеру:

А облак се од прашине
над њим бјеше густе *дига* (Св. III, 212—213).

Али ако утврђени број слогова његова стиха или природа стопе тога стиха захтијева, Његош од истих ријечи узима облик који оне имају у говорима што чине ужу основицу књижевног језика; напр.:

... који се је са свободом
йодигао и опио; —

... онда брже књиге двије
.....

ниисао, отпратио (Св. IX, 552—55) итл.

Да би удовољио истом поетском принципу, као и кад хоће да да стилску боју архаичности и неке узвишености, Његош, у ређим случајевима, себи допушта и употребу облика ријечи с непромијењеним *л* на крају, као у примјерима: *прешол*, *предјел*, *дјел*, — јер их такве налази у рускоцрквеном језику. Што и придјев *бијел* он има у овоме облику, то је сасвим разумљиво, јер се *бијел* поред *био*, употребљава не само у црногорском него и у многим другим говорима јекавског изговора.

Његош је врло близак народном пјевачу по употреби облика именица мушког рода без проширења слогом *-ов* испред завршетка множине, као и у стиховима:

Распусти ми умна крила
да с у ове *сѣихе* моје
види дара вишњег сила (Св. I 7—8);
... с којим *раше краљи* воде (Св. II, 417); —
Не би коље турској војсци
тражит *мосше* и бродове (Св. IX, 757—58) и сл.

И не само то него су сви ови облици, мада се у свакидашњем пословном разговору ни тамо не употребљавају, — у наративном

језику Црногораца и Бокеља још и данас обични; испор. примјер Ст. М. Љубише из његова Кањоша Мацедоновића:

Пође дужде с Кањошем... и с пратњом у велику одају
гдје се дужди круне и цари примају.

Још је разумљивије што Његош, кад му техника стиха налаже, употребљава императив у облику без наставка [*Пришаи мача крвобојна* (Св. I, 283); — ... *довед* робом у Стамболу (Св. I, 303) итд.], јер је такав тај облик сасвим обичан и у разговорном језику Његошевих земљака (види Јужносл. филолог XIII, стр. 89 и Српски дијалектолошки зборник IX, стр. 449).

Као и народни пјевач, Његош врло често жртвује и правилност облика потребама стиха. Искључиво овим свако ће лако објаснити: и наставак *и* у облику номинатива м. р. присвојних придева на *-ов* (а *цареви* ферман ево) и облике именичке промјене придева на *-ски* (од *сшамболска* љута змаја; — ... ка ће Кчеву *црногорску*; ... од *словенска* мача тада), и мешање употребе облика акузатива и инструментала или акузатива и локатива уз неке предлоге (види о овоме у мом чланку *Значај 1847 и Горског вијенца за наш књижевни језик*.— Стварање V, 1947) и сл.

У првим својим дјелима, посебно у Свободијади, Његош овдје, рекао бих чешће од народног пјевача, себи допушта употребу врло необичних облика појединих ријечи, као у примјерима:

... да с витезима на бој иду
отацства *свобод* бранит (Св. I, 473—74); —
Поче права крв *ђетинска*
по држави турској *викат*
и на *освеш* дозивати (Св. III, 8—10); —

и сл. случајевима, за које не можемо сасвим сигурно рећи да ли Његош у њима једноставно крњи облике акузатива (односно номинатива) именица ж. рода на *а* осећајући их и даље као именице њихова типа, или их пак, како то мисли Вушовић (в. Јужносл. фил. IX, стр. 118), употребљава као именице на консонант, за што је, по Вушовићу (Прилози), налазио основа у народним говорима. Сигурних потврда ми, међутим, за ово немамо.

Захтјеве версификације којима пјесник у оваквим и сличним случајевима удовољава не можемо, разумије се, једноставно (онако како се то обично чини) сводити на захтјев за употребом одређеног броја слогова у стиху. Да је пјесник ишао само за тим, он је, посебно у посљедњем примјеру, могао очувати нормалан облик акузатива именице *освеша* употребом краћег, дијалекатског, облика инфинитива, који је и код Његоша иначе неупоредиво

чешћи. И у овоме случају, с акузативом од једног слога више и инфинитивом од једног слога мање, он би добио исти стих (осмерац), у коме је цијела Свободијада испјевана. О сложености елемената версификације не говори само овај већ и многи слични случајеви употребе необичних облика ријечи код Његоша. Између њих пада у очи облик глагола *долећиваш̄* (Одма сташе *долећиваш̄* | на глас мили од слободе, Св. I, 164—65), који није ни народни ни дијалекатски, ни књижевни, ни славеносрпски, ни рускоцрквени и који — што је нарочито занимљиво — има исти број слогова с обичним народним обликом тога глагола — *долијешаш̄*, исту његову природу (прва три слога су у оба случаја отворена, а четврти је затворен), исти акцентовани слог (крајњи) и исту природу и квантитет акцента. Разлика је само у дужини слога испред акцента и у гласовној боји и тону појединих слогова, уколико је у њима друкчији распоред вокала. Али је све то за музичку страну стиха врло значајно. У томе управо и у другим тананим поетским — не само ритамским — елементима, које ми осећамо, али које је тешко дефинисати, и јесте разлика између Његошева стиха и стиха народних пјесама.

Иако не сасвим различито, али свакако унеколико друкчије од народног пјевача Његош скраћује број слогова у стиху, између осталог и редукцијом једног вокала у облицима множине на *-има*. Он, кад му је то потребно, ове облике обично употребљава с једносложним наставком *-ма*:

- Са *мачевма* у рукама (Св. I, 407); —
- Убоја се зар *синовма* (Св. I, 460); —
- ... да с *вишезма* на бој иду (Св. I, 473); —
- ... да на њему око силни
- метне *Турцима* и постави (Св. I, 496—97); —
- ... вјешта *бојма* црногорска
- тек што бјеше храбра војска
- мало трудна одахнула (Св. I, 495—97) итд.

(Узео сам свега неколико примјера и то само из Свободијаде — М. С.).

У народним пјесмама, гдје такође срећемо и оваквих облика, скраћивање броја слогова у појединим стиховима с истим облицима се врши још на два начина — одбацивањем крајњег *a*: *балчацим*, *гајшаним*, *јунацим*, *шаоцим*, *Турцим*, *шљивицим* (в. Т. Марећић, Граматика и стилистика. Загреб 1931, стр. 127) и употребом облика старе деклинације — датива множине на *-ом* или *-ем* (Млад Али-бег *момком* одговара I, 436; — Девојка се *сва-*

шовом надала I, 23; *Те ставио сужњем* вечерати II, 91; — *Глас дадоше старим свештеником*; — *Те Сењаном* носи на срамоту III, 140; — *Биће доста мяса и гавраном* IV, 258) и инструменталом на *и* (*Оде мајка Фати са свашови* I, 269 — *Дочека га љуба пред дворови* I, 554; — *На језеру међу господари* II 411; — *Да се мало поигра с Маџари* II, 474; — *За барјаци* шездесет хиљада III, 236, итд.).

У Његошеву језику је облик датива-инструментала множине без крајњег *а* врло редак код осталих именица сем код именица ж. и м. рода на *а*, које и немају облика с наставком *-ма*. Облике множине с наставцима старе деклинације (с наставком *ом* за датив и наставком *и* за инструментал), међутим, код Његоша никако и не налазимо. И то је сасвим разумљиво, јер се Његош и у употреби мање обичних облика ослањао углавном на народни језик свога краја, а у говорима црногорским ти облици досада нису забележени, и можемо, мислим, тврдити да их тамо и нема.

Колико је Његошев језик у битном дијалекатског карактера доказ је, између осталог, и употреба облика датива-инструментала множине с наставком *-ма*, јер се баш говори Црне Горе и Боке, поред још неких, истичу у употреби тих облика широј од оне коју су Вук, Даничић и остали граматичари, везујући је за именице: *зуб*, *коњ* и *човек*, — означавали као књижевну. М. Решетар је у Боки и Озринићима чуо примере: *људма*, *ријечма*, *перма*, *јајма*, *коњма*, *ћерма* (в. *Der štokavische Dialekt*, стр. 158); а Б. Милетић за Црмницу даје примере: *камењма*, *коњма*, *људма* и *љуђма*, (*в*)оло(*в*)ма (Дијалектолошки зборник Срп. акад. наука IX, стр. 402/3). Што код Његоша нема ниједног облика дат. мн. на *-ом* (односно *-ем*) и инструментала на *-и*, — и поред тога што су ти облици, како мало пре рекосмо, доста чести у народним пјесмама (нема их једино у пјесмама из Његошева краја) и што их налазимо код војвођанских пјесника (између осталих и код Л. Мушицког, кога је Његош највише читао и ценио), — то је један од доказа за тачност горе дате констатације да су ови облици непознати у говорима црногорским.

Као једну од ређих особина Његошева језика која има подлогу у народним говорима пјесникова завичаја можемо навести употребу облика ген. личне заменице 3 л. једн. женског и 3 л. мнжине било кога рода место одговарајућих присвојних заменица:

- ... ње витештва дотадашња
- погазити и сакрити (Св. I, 63—64); —
- ... њих јунаштва казат фална (Св. I, 12); —

Сви волимо изгинути
 но ње име изгубити (Св. I, 442—43); —
 Француска се њих витештвом
 сва забуни храбра војска (Св. X, 424).

Иако је она данас све ређа и у разговорном језику, Његош није једини новији наш књижевник код кога налазимо ову особину. Њу срећемо и код Ст. М. Љубише и, нарочито, често у народним умотворинама из југозападних крајева.

Још је и мање жива у језичком осећању народа оних крајева компаративна конструкција с генитивом без предлога *од*, која се код Његоша среће не само у првим већ и у каснијим његовим дјелима, као у стиховима:

... да ти рану ту душевну
смрши шежу извидамо (Св. I, 515—16); --
 Ал' слободу главе дражу,
 ко спомене да купује,
 они нама очи вади (Св. X, 893—95); —
 ... *љейша сунца, зоре и мјесеца* (ГВ, стих 924); —
 ... предјел *шири видиш божје силе* (ГВ, стих 908); —
 Развеза је боља слабе везе (ШМ, 831).

Ова је особина данас можда нешто ређа у говорима народним, али је она у југозападним крајевима свакако још позната. На њу често наилазимо код старијих дубровачких пјесника: Гундулића, Палмотића, И. Ђурђевића и др. (в. Ђ. Даничић, Србска синтакса. У Београду 1858, стр. 131).

За Његоша унеколико не би било претјерано рећи да је ова конструкција код њега ипак оживљена знањем руског језика, у коме се она само таква употребљава, иако би је, већ због онога што смо о њој рекли, погрешно било сматрати резултатом искључивог утицаја руског језика.

Па и тамо гдје је употребљавао несумњиве русизме Његош их је често некако понарођивао. Примера ради навешћемо неколико стихова из Слободијаде с русизмима који се могу схватити и као ријечи и облици нашег језика. У стиху:

Док њим *зашми* бистре луче (Св. I, 41) — облик *зашми* (рус. *затмить*—*затмлю* значи: помрачити, затамнити) осјећа се као облик нашег глагола из кога је ради стиха испуштено *а* и у коме је затим дошло до упрошћавања сугласничке групе губљењем назалног дентала (*н*) иза групе од денталног сугласника (*ш*) на првом и назалног (*м*) на другом месту.

Сшијесниши се (У њему се душа *сшјесни* II 39; рус. *стесниться* — стегнути се) у српском, посебно у говорима црногорским,

значи наћи се притијешњен, углавном — исто што и у руском језику.

У примјеру: *Убоја се зар синовма | да му сјајно име своје | на мегдану не изгубе* (I, 458—60), — глагол *убојати се* употребљен је у значењу које има у руском језику (рус. *убоятся* — побојати се, уплашити се). У нашем језику, а у говорима Његошева краја свакако, овај глагол је врло познат, али само у нешто друкчијем значењу, у значењу — бојажњу нешто постићи (Бој се, бој се колико (х)оћеш, али знај да се нећеш убојати — значи: Иако се бојиш, то ти ништа неће помоћи, неће те спасти).

Збирној именици *шрујје* у језичком осјећању Црногораца Његошева времена, тамо гдје су се противнику сјекле главе, а на бојном пољу остајали само трупови — значење се поклапало са значењем које она има у руском језику (рус. *труп-леш*). Зато се у стиху — измеђ' много мртва *шрујја* (X 338) и сл. примјерима ова именица и не може сматрати русизмом. Иако значи исто што и у руском, — у Његошеву језику и у језику Његошевих земљака она много више каже. Обликом (збирне именице) који јој се тамо даје означавају се гомиле лешева, неизбројивост погинулих.

А и овакве и праве русизме, којих у његовим првим дјелима није мали број, и којима је вриједно посветити пажњу у једној посебној студији, — Његош је употребљавао онда када су више одговарали природи његових стихова, када је њима могао избјећи ремећење метричких законитости и када је осјећао да му пјеснички више казују него домаће ријечи. У таквим случајевима често код Његоша налазимо: *земни*, рецимо, место *земаљски*, *времени* место *привремени*, *безакони* м. *незаконити*, *љушоси* м. *љушина*, *сјајности* м. *сјај*, *правда* у значењу *истина*, *горећи* м. *који гори*, *шрејшећи* м. *који шрејши*, *који се лејрша* итд., итд..

Посебно за ову партиципску употребу облика глаг. прилога садашњег и још за покоју сличну особину Његош није налазио образац само у руском језику него и код српских пјесника пред-вуковске епохе. Иако њихов утицај на језик Његошев није био тако велики, ипак се не може искључивати сваки такав утицај. Ако и у једном спољном моменту можемо тражити објашњења употреби облика глаг. прилога садашњег, напр., од свршених глагола, какав налазимо у стиху:

... *сјешећи* се прве славе
коју бјеше задобио (Св. IX, 416—17), —

наћи ћемо га у утицају ранијих српских и руских писаца. Овакве употребе нема нигде у нашим народним говорима, а није је било ни у

руском говорном језику, али неки руски писци прилог садашњи свршених глагола употребљавају мјесто прилога прошлог. Његошу се, додуше, овај облик у наведеноме стиху и иначе наметао као неопходан. Он није могао узети глаголски прилог од несвршеног глагола *сјаћаш се*, не зато што му тај облик ритамски не би одговарао, него због самог његова значења. Тај облик би значео напоредност и трајност, а пјесник је, међутим, имао да обиљежи свршеност која је претходила нечему што се у вези с тим износи. Он га је употребио, дакле, у служби коју у нашем књижевном језику врши глаг. прилог прошли. А Његош није имао језичког осјећања за употребу овога посљедњег облика који је књишка творевина — у народним говорима Црне Горе апсолутно непозната (исп. и Јужносл. филолог XIII, стр. 122. Београд 1935).

За мене је, даље, несумњиво да је Његош, када је двосложну вриједност старог *ѝ* иза сонаната *р* и *л*, а каткад и иза понеког другог сугласника, због природе стиха скраћивао на један слог — ту вриједност означавао и словом *е* и словом *ѝ* по угледу на славоносрпске писце. Иза два наведена гласа он у реченом случају свакако нешто чешће употребљава знак *е*, али напореда с њим за означавање исте гласовне вриједности пише и *ѝ*, не, сигурно, што је ту вриједност осјећао као двојаку, него зато што је ово као навику примио од других писаца; исп. са овим и мишљење М. Решетара, који (у Јужносл. филологу XV, стр. 219) каже „да су они (екавизми у слоговима *рѝ*, *лѝ* код Његоша — М. С.) књишкога поријекла, то јест да је Његош тако писао (мисли се са *е*) према руском и рускословенском, гдје често стоји *ре*, *ле* мјесто *рѝ*, *лѝ*“.

Ово питање је, наравно, само за себе занимљиво и било би вриједно посебно се њиме позабавити, али се оно тиче правописа и нема непосредне везе с овом или оном особиним пјесниковим језика. А овдје сам га додирнуо да укажем на то како се Његош гдјекад ипак угледао на славоносрпске пјеснике, чији језик му се иначе, како је познато, није допадао. Па ипак се он у још понечему, нарочито у првим својим дјелима, није могао отргнути утицају њихова језика. У томе утицају прије него у ма чему другом, по моме мишљењу, треба тражити објашњења једној од упадљивих особина Његошева језика, а наиме употреби сложеница (најчешће сложених придева) посебне врсте, као што су: *крвобојни* (Св. I 282), *брзошечни* I 319, *бојоносни* I 695, *славоносни* I 753, *крвовидни* I 730, *крволишни* I 669, *громоносни* I 324, *правогођни* IX 371, *славоносни* IX 399, *уширлетни* IX 720, *громометни* IX 197 и сл.

примјерима. У тим сложеницама, како видимо, поједини дијелови стоје у различном међусобном синтаксичком односу:

- а) у напоредном: Припаш мача *крвобојна* (мач *крвави* и *бојни*);
- б) у односу глагола и његове начинске одреднице било које врсте: Да му кола *брзотечна* (кола која *брзо теку*) или синцирлије *уширлешне* (синцирлије које у *шир*, тј. у *ширину леше*).
- в) у односу глагола и његове објекатске допуне: С вјенчевима *славоносним* (који *славу носе*);
- г) у односу глаголског и именског дијела истог предиката: *крвовидно* мртво трупје (мртво трупје које се *крваво види*) итд.

Мада у извјесним од ових сложеница имамо синтаксички однос дијелова као у сложеницама народног и савременог књижевног језика: однос основног глаголског дијела и његове објекатске допуне, напр., или однос прилошке одреднице и глагола који одређује и сл., — оне се ипак у понечему најчешће разликују од сложеница народног језика. Ако је исти синтаксички однос дијелова појединих тих сложеница, онда је у њих друкчији наставак за уобличавање, или се њихово значење разликује од онога што га имају сложенице народног језика са истим синтаксичким односом дијелова и са истим наставком за уобличавање. Према томе је јасно да Његошу као образац за грађење таквих сложеница није служио народни језик. Али он није био први од наших писаца који их је почео градити. Такве сложенице су обичне код српских пјесника из првих десетина XIX вијека. У књизи *Стихошворениа Лукіана Мушицкогъ* књ I, издатај у Пешти 1838, ја сам на неколико страница забиљежио: дѣве *їлавовласне* (деве *їлавих власи*)¹⁾ 5, лира *слашкогласна* (лира *слашког гласа*) 9, богиња *Зевсородна* (богиња која је *родила Зевса*) 10, перси *мудросјајне* (*мудре* и *сјајне*) 10, пролећа *красноризна* (пролећа *красних риза*) 10, тишина *срећносладка* (*срећна* и *слашка*) 11, венци *славойолни* (*їолни*, тј. *їуни славе*) 11, Пиндар *сшрелотечни* (који *тече* као *сшрела*) 26, *среброзрачни* потоци (*сребрни* и *зрачни*) 27, *огњесевни* мачеви (који *сијевају* као *огањ*), *красногордо* диже главу (*гордо* диже *красну* главу) 36 и низ других сложеница, које су и по синтаксичком односу и различној вези дијелова, и по наставку за њихово уобличавање, и по значењима, на једној страни, потпуно различне од сложеница народног језика, а на другој — идентичне са Његошевим сложеницама о којима говоримо. Вушовић је, према овоме, био у праву када је у својим Прилозима (стр. 31) конататовао да

1) Објашњења у заградама су моја — М. С.

је Његошу у грађењу оваквих сложеница за узор служио Л. Мушички. Потребно је још додати да сложеница овога типа налазимо и код осталих српских пјесника онога времена, код С. Милутиновића, напр., и других, и да су оне рускоцрквеног поријекла. И сасвим је разумљиво што је ових сложеница, као ненародних језичких елемената, у каснијим дјелима Његошевим све мање, и што их у Горском вијенцу и Шћепану Малом никако и нема.

За данашње осјећање језика су скоро исто толико необични Његошеви изведени глаголи: *обожашти*, *окоужашти*, *очекашти*, *подобуњашти*, *покорашти*, *принуђашти* и сл. Они су, такође, много чешћи у ранијим пјесниковим дјелима, најчешћи опет у Свободијади и Мањим пјесмама. Па не само да су у каснијим Његошевим дјелима овакви глаголи ређи него пада у очи да их је у I пјевању Свободијаде сразмерно више него у осталим пјевањима. То ће се, уосталом, видјети из наведених примјера:

- ... Јер витеза *обесмрла* | славна смрца и гробница (Св. I 74—75); —
Одма стали војске дизат | и народе земне многе
пошчињашти, *покорашти* (Св. I 126—128); —
- ... Свуд ијаху — крв лијаху | народ људски *исшребљаху* (Св. I 193—194); —
Стаде тешка и жалосна | рана дата на Косову |
зарастати, *пребољашти* (Св. I 184—36); —
- ... с којијема право људство | с лица земље *исшребљају* (Св. I 193—194); —
Глас пјесама Скендербега | и Српкиње *подобуњаше* (Св. I 471—72); —
- ... него сјутра како исток | почне сунце *освјешљашти* |
крените се сада десет (Св. II 419—21); —
- ... кавурска су царства многа | мач крвави *преклоњала* (Св. II 113—14); —
И у шану бој с Турцима | с нестрпјењем *очекаху* (Св. VIII 591—92); —
Седам сати бој једнаки | *продужа* се међу двије |
храбре војске неустрашне (Св. IX 554—56); —
Камо ваша слава, дика | са којом се *одличаше*? (Св. IX 453—54); —
- ... већ је сила у бјежање | на бријегу *дошрчаше* (Св. IX 113—14); —
- ... ћерат тога који дуги | ланац тврди *начињаше* (Св. X 113—14); —
Непрестано борбу чине | и побједу *одржају* (Св. X 142—43); —
Он се томе приучио | да добије и *побјеђа* (Св. X 599—600); —
- ... гонени се проз брајицке | опаљике и куништа |
све једнако *продужаху* (Св. X 1095—97); —
- ... *продужаше* и вођаше (Св. X 1139); —

— *освешљају* МП 281,56 (Прва цифра означава страну књиге Његошевих дјела у државном издању од 1927, а друга редни број стиха — М. С.), *ублажаше* 299,9, *принуђа* 301,21; *умиљање* (према *умиљашти се*) 305,50; *испуњаше* 310,68; *умољају* 362,40; *обожјају* 366,14; *испуња* 367,39; *умножашти* 384,331; *очишћају* 392,609; *очишћали* 392,610; *испуњаше* 400,125; *расшроштрања* Л III 97; *осве-*

шљаши VI 122; *надмашају* ГВ 100; *пришиска* 165 и 1230; *појавља се* ШМ V 557; *прешрчају* III 379; *зафаљам* I 468.

Највећи број читалаца ће, с правом уосталом, претпоставити да су пјесника на грађење оваквих облика наведених глагола присиле опште и посебне законитости версификације. Науку о језику, међутим, и све оне који се баве проучавањем Његоша и његова стваралаштва мора даље и дубље занимати да ли је пјесник произвољно ковао ове ријечи или му је у томе за образац служио народни говор, наш стари језик, књижевни језик савремених српских писаца, или се, можда, и овдје ради о утицају руског језика. Од свега тога, управо скоро од свега тога, по моме мишљењу, овдје има понешто. Једино можемо рећи да код осталих српских писаца онога времена нема глагола овога облика. Ја бар нисам нашао ни један примјер у Одама Лукијана Мушицког, које сам ради тога прегледао, а ни у Милутиновићевој Дики црногорској (писаној и штампаној на Цетињу 1835), у којој иначе налазимо црногорских дијалектизама и каквих нема у Његошевим дјелима. Ја то нарочито истичем и као доказ да се сви ови глаголи које налазимо код Његоша ни у вријеме постанка његових дјела нису тако често употребљавали у народу, јер да су били чешћи тешко би могли умаћи Сими Милутиновићу, који је просто ловио сваки црногоризам у језику. Али је итеративних глагола ове врсте образовања у црногорским говорима свакако било, као што су неки од њих и данас тамо врло обични. И Вушовићево тврђење да грађење оваквих глагола није особина црногорских говора (в. његове Прилоге, стр. 35) свакако потиче из недовољне обавијештености. Од таквих глагола које само Вушовић на означеном мјесту наводи: *обожају*, *освешљају*, *зафаљам* и *лишају* тамо су, штавише, чешћи у овоме него у облику какав имају у књижевном језику. У више говора црногорских рећи ће се: Они га *обожају* (а не *обожавају*); — *Освешљају* му пут; — Не *зафаљам* ти; — Не *лишији* га права које је стекâ итд. Затим, од других оваквих глагола које сам ја забиљежио у Његошевим дјелима примјери: *пошчињаши*, *исшребљају*, *принућа*, *умиљање* (према *умиљати се*), *испуњаше*, *расшросшрања*, *надмашају*, *пришиска*; *појавља се* и *прешрчају*, ако нису и чешћи, ни у ком случају нису мање обични него у облицима: *пошчињаваши*, *исшребљиваши*, *принуђаваши*, *присилјиваши* итд.

А не само у црногорским говорима него у нашем језику уопште, у књижевном језику као и у дијалектима који чине његову најужу основицу, — итеративни глаголи се не изводе само на-

ставцима: *ива*, *ава*... него и наставком *а* с дуљењем вокала у непосредно претходном слогу. Напоредо са: *довикиваџи*, *дочекиваџи*, *осниваџи*, *оживљаваџи*, *цребројаваџи*, *пооштраваџи* и сл., с истим значењем у односу на основни глагол, употребљавају се глаголи: *скуљаџи*, *набрајаџи*, *склајаџи*, *јављаџи*, *заборављаџи* и др. Образовање итеративних и итеративно-дуративних глагола у облику који имају у овим последњим примјерима је, управо, старије од образовања с наставцима *-ива*, *-ава*. А свакако је морало бити и напоредне употребе оба ова облика од истог основног глагола, јер се само тако може објаснити умекшан сугласник испред наставка *-ива* тамо гдје се то умекшавање врши у књижевном језику. „Кад има умекшан сугласник (исп. *исцијеђиваџи*: *исциједиџи*) мора се претпоставити у прелазном стању и облик са умекшаношћу (**исцијеђаџи*), јер је овај наставак *ива* = *ива* без способности умекшавања“ (А. Белић у универз. курсу предавања — Савремени српскохрватски језик, II део: Наука о грађењу речи. Београд 1949, стр. 264—65).

Иако на другој страни у говорима црногорским има велики број примјера образовања глагола изведених наставцима *-ива* и *ава* (код Његоша сам од таквих забиљежио: *прузаваџи*, *пуштаваџи*, *ојрошћаваџи*, *загледаваџи*, *сјушћаваџи*, *шребоваџи* м. *шребџи*, *знаваџи*, *имаваџи* и др.) према истим глаголима с наставком *а* већине наших дијалеката, — и супротно: према изведеним глаголима књижевног језика с наставцима *-ива* и *ава*, у говорима Његошева завичаја још и данас има један број итеративних глагола изведених наставком *а*.¹⁾ И док случај употребе ових глагола с оним првим наставцима говори о њиховој већој продуктивности у говорима црногорским, употреба глагола истог значења с наставком *а* у њима служи нам као доказ да су образовања ове врсте у нашем језику била много ширег обима. А из онога што смо досада рекли о овим глаголима намећу се два закључка:

а) шира употреба итеративних глагола изведених наставком *а* у Његошеву језику јесте једна од особина црногорских народних говора, иако, несумњиво, пјесник у овоме облику употре-

¹⁾ Потребно је указати на то да се у говорима црногорским дужина претходног вокала, која је заједно с наставком за извођење *а* ознака овог начина грађења итеративних глагола, у неким случајевима скратила; од наведених примјера такви су данас облици презента: *исшребљајџ*, *лишајџ*, *надмашајџ*, *одржајџ* и *црешрчајџ*. И у вези с тим ваља истаћи да инфинитива с наставком *а* у основи и облика који се граде од те основе — ови глаголи данас у говорима црногорским немају.

бљава и глаголе који се данас и тамо изводе помоћу друкчијих наставака;

б) као таква ова особина се може сматрати једном од архаичних црта тих говора.

Али се, и поред оваквог закључка, не може тврдити да Његошева употреба свих наведених итеративних глагола с наставком *a* својом ширином не прелази оквире њихове народне употребе. Јер не само да већи број тих глагола у обичном разговорном језику Црногораца није познат у облику који имају код самога пјесника, већ се они такви не срећу ни у народним пјесмама из тих крајева. Ни у Његошевој збирци *Огледало србско* нема ни једног таквог примјера који се не чује и у разговорном језику. И не само што је Његош, удовољавајући захтјевима ритма својих стихова, сам тако једне глаголе могао градити према другима него га је на овакво грађење тих глагола могао потстаћи и њихов руски облик. Поређењем горе наведених облика ових глагола: *покорашти, истребљаху, осветљаши, преклоњала, побјеђа, ублажаше, принуђа, умиљање, умољају, обожају, умиљају, очишћали, распрострања и појавља се* — с руским глаголима истог значења: *покорять, истреблять, осветлять* (с друкчијим значењем), *преклоняться, побеждать, ублажать, принуждать, умолять, умилять, обожать, очищать, распространять и появляться* — долазимо и до другог закључка: да је Његошу за грађење итеративно-дуративних глагола с наставком *a* које нигдје у говорима свога краја, а ни ма гдје другдје у нашем језику, није могао чути унеколико за углед послужио руски језик.

За глагол *пошиљашти*, доста чест у Његошевој Свободијади (Те молитве набовладцу | са сузама *пошиљаху* I 327; — Са мунара високијех | *пошиљаху* са изриком III 57; — На огњена њина крила *пошиљаху* непрестано X 466), иако много потсјећа на руски глагол истог значења *посылатъ* — могло би се још претпостављати да је саграђен слагањем префикса *по* с дијалекатским основним глаголом *шиљаша* (слати). Међутим, употреба облика самог глагола *посилашти* (Њина зрна смртоносна | на обије храбре војске | ко град летњи *посилаху* Св. III, 251; Султан царе, од свијета сунце | што си за нас хитро *посилао*? МП 196, 210) — не може се никако друкчије објашњавати већ као прави русизам. И при употреби глагола *пошиљашти* Његош је свакако полазио од руског *посылатъ*, па га је некако срећно прилагодио облику нашег народног језика, као што је то и у другим случајевима

често чинио (испор. напријед дата објашњења Његошеве употребе ријечи: *зашмићи се, сјијеснићи се, шрујје* и сл.). А и кад се узму сви Његошеви глаголи изведени наставком *a* који се у нашем књижевном језику и већини дијалеката данас граде другим наставцима, — они се, такође, по моме мишљењу, могу сматрати комбинацијом руског утицаја и особине народног језика пјесникова завичаја.

М. Стевановић

Résumé

M. Stevanović

Certains caractères propres à la langue de Njegoš

La langue de Njegoš est avant tout une langue poétique. Son étude est d'une grande importance tant pour la compréhension complète de ses vers que pour la linguistique. D. Vušović, le premier et jusqu'à présent le seul qui ait étudié la langue de Njegoš, n'a pas suffisamment tenu compte de ce fait — et c'est là ce qui manque le plus à son ouvrage si utile: *Contribution à l'étude de la langue de Njegoš*. (Bibliothèque du „Južnoslovenski filolog“ — 3. Beograd 1930).

A une époque où presque tous les écrivains serbes se servaient du mélange serbo-slave bien connu, Njegoš est l'un des premiers qui a commencé à écrire en langue populaire, dans la langue de sa petite patrie, du vieux Monténégro, donc en un dialecte de la langue serbe. Avec son génie créateur, il a su trouver en ce parler provincial assez de moyens pour s'exprimer en tant que poète, en tant que penseur. Et quand l'expression lui manquait, il allait encore la chercher dans la langue du peuple, mais cette fois sous sa forme littéraire, telle que Vuk Karadžić l'avait fixée. Et si parfois son vers, sa versification, demandaient, pour mieux traduire son idée, une forme ou un mot à l'ancienne langue littéraire, ou même au russe, il n'hésitait pas à les prendre, dans ses premiers écrits surtout. Prenons l'exemple le plus simple. Il emploie ordinairement la forme dialectale du participe actif des verbes de la conjugaison en *a*, forme que l'on a obtenue comme résultat de l'assimilation progressive. (А облак се од прашине над њим бјеше густи *дигâ*¹⁾ Svobodijada III, 212—213). Mais quand le nombre des syllabes de son vers ou la nature du pied de ce vers, l'exigent, Njegoš se sert de la forme littéraire du mot (Онда брже

¹⁾ Un nuage de poussière dense au dessus de lui s'éleva.

књиге двије *написао*, отправио¹⁾ Sv. IX, 555). Si par contre la situation ou son sentiment poétique, demandent un ton archaïque ou un style élevé, il emploie alors les anciennes formes de substantifs avec le *л* final, comme: *прешол*, *предјел*, etc...

Njegoš se permet parfois de grandes libertés et se sert de certains mots sous leur forme défectueuse. (*Да с витезма на бој иде отечества свобод бранит.*²⁾ Sv. I, 473—474). On ne peut naturellement pas toujours expliquer cela comme on l'a ordinairement fait par la simple volonté qu'il a eu d'employer dans ses vers un nombre donné de syllabes. Il se sert, par exemple, de la forme *долећиваш* au lieu de la forme populaire de ce verbe *долијешаш*. Les deux formes ont le même nombre de syllabes de même nature, de même accentuation. Toutes ces syllabes ne s'accordent pas cependant au point de vue de la longueur. De pareils exemples prouvent que le poète a tenu compte du moindre élément qui ait pu contribuer à l'accent poétique ou musical de ses vers.

Ce qui est très caractéristique chez Njegoš et qui saute aux yeux surtout dans ses premiers écrits, ce sont des noms composés tout spéciaux, tels qu'on n'en peut trouver ni dans le parler de la patrie du poète, ni dans le parler populaire que Vuk a pris pour base de la langue littéraire serbe. Il s'agit de composés du type de *крвобојни* (Sv. I, 282), *брзошечни* (Sv. I, 319) *бојоносни* (Sv. I, 695) *крвовидни* (Sv. I, 730) *уширлешни* (Sv. IX, 720) et d'autres semblables, qui même quand ils s'accordent avec les noms composés de la langue populaire au point de vue du rapport syntaxique de leurs parties, divergent tout de même de beaucoup de ceux-ci, soit par la composition, soit par le suffixe qui donne sa forme définitive au mot, ou par quoi que ce soit d'autre. Njegoš employait ces mots tout simplement parce qu'ils étaient nécessaires à son expression poétique. Il les prenait tels qu'il les trouvait chez Lukijan Mušicki, Sima Milutinović et d'autres écrivains serbes de ses contemporains ou appartenant à une époque à peine plus ancienne. Et l'on sait cependant que Njegoš était hostile à la langue dont se servaient ces écrivains, quoiqu'il eût une haute idée de certains d'entre eux, comme de L. Mušicki par exemple.

Il se décidait beaucoup plus facilement encore à faire des emprunts au russe — des emprunts de mots surtout. On en trouve même dans le „Gorski Vijenac“ et „Sćepan Mali“, qui sont écrits

1) Bien vite alors deux lettres il écrivit et expédia.

2) Avec les preux au combat se rendre, de son pays la liberté défendre.

cependant en une langue populaire exemplaire. Nous trouvons assez souvent chez Njegoš des tournures tout à fait russes: *земни*, par exemple, au lieu de *земаљски*, *времени* et *безакони* au lieu de *привремени* et *незаконити*, *права* dans le sens de *истина* (vérité), *горећи* pour *који гори* (qui brûle), *преишећи* pour *који преиши*, *који се лејриша* (qui scintille, qui flotte), etc, etc... Il y a chez lui aussi des mots et des formes populaires qu'il greffe volontiers sur le russe, il y en a d'autres qu'il prend du russe et leur donne une forme serbe. Le substantif *шруије*, employé dans le sens russe de *лешеву*, est caractéristique. Mais ce „russisme“, si „russisme“ il y a, est connu de l'homme le moins cultivé du pays natal de Njegoš, quoiqu'il n'ait certainement jamais su que *леш* (cadavre) se dit *шруи* en russe. Pour lui *шруије* c'est un amoncellement de cadavres. Quand on sait que dans la lutte contre les Turcs, les cadavres qui tombaient aux mains des vainqueurs restaient sans têtes (car on les leur coupait), il est compréhensible qu'on les appelait *шруиови* (c'est-à-dire: troncs) et que l'on nommait de ce nom collectif les morts innombrables (c'est-à-dire: les cadavres).

C'est par cet appui évident sur le russe que nous pouvons expliquer chez Njegoš le nombre assez grand de verbes itératifs formés à l'aide de la terminaison *a* comme: *обожаши*, *покорашу*, *окружашу*, *истребљашу*, *осветљашу*, *подбуњашу*, *принуђашу* et d'autres semblables qui par leur forme correspondent au russe: *обожать*, *покорять*, *истреблять*, *ублажать*, *умолять*..., et ont une formation toute différente des verbes serbocroates: *обожаваши*, *покоравашу*, *окружавашу*, *истребљавашу*, *осветљавашу*, *подбуњивашу*, *принуђавашу*. Vušović affirme que dans les parlers populaires du Monténégro de pareils verbes sont inconnus. Nous pouvons le rectifier par la constatation que ces verbes: *обожају*, *осветљају*, *зафаљам* et *лишају* y sont justement beaucoup plus répandus sous la forme ci-dessus que sous leur forme littéraire. Etant donné que nous savons en plus que dans le serbocroate les verbes itératifs en général se sont formés tout d'abord à l'aide de la terminaison *a* nous arrivons forcément à une constatation toute différente de celle de Vušović — à savoir que l'emploi de pareils verbes itératifs, quoique beaucoup plus fréquent chez Njegoš que dans la langue populaire, est loin de ne pas être populaire — au contraire, il est comme toute la langue poétique de Njegoš de caractère essentiellement populaire.